

BARBARA BECZNER

Budapest

Puheaktit, kohteliaisuus ja toimintaan kehottaminen suomessa vieraana kielenä – tavoitteet ja tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

1. Johdanto – tutkimusongelma ja tavoitteet

Yksi sosialisointin tärkeimmistä päämääristä on oppia, mitä on korrekti käyttäytyminen, kuinka voi toimia tilanteeseen sopivalla tavalla, toisin sanoen kohteliaasti – kielellisesti ja muutenkin (Kasper 1990: 193). Niin ikään menestyksellisen kulttuurienvälisen kanssakäymisen perusedellytys on – kielitaidon lisäksi – kulttuurin eri ulottuvuuksien tuntemus. Ei-kielellistä käyttäytymistä tiettyssä kulttuurissa (esim. poskisuudelma, syleily) voi taas verrata niihin kielellisiin valintoihin, jotka tiettyssä kulttuurissa (ja sitä kautta kielessä) tehdään. Molemmat riippuvat tilanteesta, vuorovaikutuksen osallistujista jne.

Tästä näkökulmasta nousee myös tutkimukseni aihe. Minua kiinnostaa se erityinen ongelma, joka ilmenee jo vieraan kielen opettamisen ja oppimisen alkuvaiheessa: on nimittäin ilmeistä, että kommunikaatio voi epäonnistua suuremmalla todennäköisyydellä silloin, kun erilaisista sosiokulttuurisista taustoista tulevat ihmiset joutuvat toistensa kanssa tekemisiin, kuin silloin, kun on kysymys viestinnästä sellaisten ihmisten välillä, joilla on sama kulttuurinen identiteetti (ks. myös esim. Bándli&Maróti 2003: 137, Lauranto tulossa). On itsestään selvää, että sellaiset keskustelun osallistujat, jotka puhuvat itselleen vierasta kieltä, tekevät puutteellisen kielitaitonsa vuoksi kielivirheitä. Merkittävää on kuitenkin se, että syntyperäinen kuulija tulkitsee vuorovaikutuskumppanin tekemän kielivirheen hyvin usein ei-kielelliseksi, toisin sanoen sosiaalisesti käytösvirheeksi (Gumperz 1982, Lauranto 2004). Toisaalta taas myös ei-syntyperäinen kuulija tulkitsee lausumat oman lingvistisen systeemistönsä perusteella, joten myös hän saattaa ymmärtää väärin puhekumppanin alkuperäisen tarkoituksen eli lausumien illokuution.

Kielenoppijoiden pyrkimyksen kohde on siis menestyksellinen kielellinen käyttäytyminen. Tehokas viestintä riippuu siitä, kuinka hyvin keskustelun osapuolet havaitsevat toistensa tavoitteet, ts. tulkitsevatko he oikein toistensa viestejä. Tästä näkökulmasta voidaan todeta, että toisen ja vieraan kielen opettamisen tärkeimpiä tavoitteita (joskaan ei välttämättä ainoa) on kehittää oppijoiden kommunikatiivista sekä pragmaattista kompetenssia, joiden

keskeinen komponentti on eri sosiaalisiin tilanteisiin sopiva kielenkäyttö. Tältä kannalta katsottuna relevantiksi tarkastella myös sitä, miten eri oppikirjat esittelevät puheaktien systeemistöä, ovathan oppikirjat vieraan kielen oppimisen prosessissa – jolleivät ainoat – ainakin tärkeimpiä tietolähteitä kielestä.

Suomi toisena tai vieraana kielenä -oppikirjoja on tutkittu välikielen pragmatiikan ja kohteliaisuuden näkökulmasta vähän. Muutamia tutkimuksia on kuitenkin olemassa S2-oppimateriaaleista, etenkin pro gradu -tutkielmia (ks. esim. Haapala 2003). Suurin osa puhefunktioita käsittelevistä tutkimuksista on laadultaan empiirisiä. Niitä on kuitenkin tehty pääosin englantia toisena tai vieraana kielenä puhuvien välillä (ks. esim. Scarcella 1992). Muissa tutkimuksissa taas vertaillaan useimmiten kahta eri kielikuntaan kuuluvaa kieltä (ks. Günthner 1993, Lauranto tulossa), tai kulttuureja, joiden traditiot ja kielelliseen käytäntöön vaikuttavat sosiaaliset ja yhteiskunnalliset seikat ovat hyvin erilaisia (ks. Blum-Kulka 1987, Kasper 1990, Nwoye 1992). Suomalais-ugrilaiseen kielikuntaan kuuluvia kieliä on tutkittu oppijavuorovaikutuksen ja kohteliaisuuden näkökulmasta varsin vähän. Mielestäni on hyödyllistä tarkastella myös suomea ja unkaria sekä kohteliaisuuden että samalla diatyyppisen, tilanteisen variaation näkökulmasta, koska juuri diatyyppinen vaihtelu (ja siihen liittyvä kohteliaisuus) tuottaa usein ongelmia kielen omaksumisprosessissa ja kulttuurienvälisessä kommunikaatiossa. Kun oma kieli- ja kulttuurijärjestelmä toimii analogisena mallina myös vieraiden kielten opinnoissa, ei suinkaan voi jäädä huomaamatta, miten tällaista tietoa välitetään opetustilanteessa, mm. oppikirjojen kautta.

2. Tutkimuksen taustaa

Viestintätilanteissa osapuolet esittävät lausumia myös siksi, että he haluavat jotenkin vaikuttaa vuorovaikutuskumppanin uskomuksiin, asenteisiin tai käyttäytymiseen. Minkä tahansa lausuman esittäminen tarkoittaa siis aina myös osallistumista tietynlaiseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen (Lyons 1977: 725). Pro gradu -työssäni (Beczner 2004) tarkastelin direktiivisiä lausumia (direktiiveistä ja tutkimuksen tuloksista ks. Beczner tulossa), joita puhujat esittävät nimenomaan silloin, kun he haluavat vaikuttaa kumppanin käyttäytymiseen. Tässä artikkelissa esittelen teorioita, jotka käsittelevät eksplisiittisesti kielellisen käyttäytymisen sosiaalista ja interpersonaalista ulottuvuutta ja jotka näin toimivat oman työni teoreettisina lähtökohtina.

2.1. Puheaktiteoria

Puheaktiteoria on vaikuttanut voimakkaasti kielellisen toiminnan kielitieteelliseen analyysiin: puheakteja on pidetty kommunikaation funktionaalisina rakenneyksikköinä, niinpä ne ovat toimineet kielellisten tutkimusten lähtökohtana. Teoria sai alkunsa kielifilosofi Austinin teoksesta *How to do things with words* (1980). Austinin oppilas Searle (1985) on kehittänyt teoriaa edelleen ja luokitellut kielellisiä tekoja.

Austin (mts. 84–121) erottaa kolme erityyppistä kielellistä toimintaa eli aktia (lokuution, illokuution ja perlokuution) ja tältä pohjalta lausumille myös kolme merkitystä. Lausuman lokutiivinen merkitys on sen sananmukainen merkitys. Jos esimerkiksi kirjastossa joku sanoo *tääl on tukahduttavan kuuma*, lausuman lokutiivinen merkitys viittaa huoneen korkeaan lämpötilaan. Illokutiivinen merkitys on lausuman sosiaalinen funktio (puhujan näkökulmasta). Edellinen lause voi siis toimia pyyntönä: puhuja pyytää kuulijaa avaamaan ikkunan. Lausuman perlokutiivinen merkitys on sen konkreettinen sosiaalinen vaikutus kuulijalle tietystä tilanteesta. Nämä kaksi eivät tietenkään satu aina yhteen: kuulija ei välttämättä tajua puhujan intentiota. Illokutiivisella voimalla (engl. *illocutionary force*) Austin tarkoittaa siis lausuman asemaa kehotuksena, pyyntönä, väitteenä jne., perlokutiivisella voimalla sen sijaan lausuman vaikutusta kuulijan uskomuksiin, asenteihin tai hänen käyttäytymiseen. Tämä eronteko on ratkaiseva, ja juuri tässä on kohta, josta puheaktiteoriaa kannattavia semanttisia teorioita on arvosteltu (Lyons 1977: 730): lausumalle tarkoitettu (engl. *intended*) perlokutiivinen vaikutus ja illokutiivinen voima on usein sekoitettu. Kritiikkiä on saanut osakseen myös se, että monissa tutkimuksissa ei ole kiinnitetty huomiota perlokuutioon eli kuulijan tulkintaan ollenkaan, toisin sanoen se, että keskusteluun osallistuvat tekevät merkitykset yhdessä, on jäänyt usein täysin huomiotta.

Vaikka puheakteja on yritetty tunnistaa ja määritellä jo 1960-luvulta lähtien, empiirinen lähestymistapa astui tutkijoiden intuitioon perustuvan lähestymisen tilalle vasta 1980-luvulla (Cohen 1996: 385). Empiiriset tutkimukset ovat käsitelleet niin puheaktien tuottamista kuin myös niiden vastaanottamista erilaisissa sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa – ensisijaisesti toisen ja vieraan kielen omaksumisen (SLA, engl. *Second Language Aquisition*) näkökulmasta. Laaja tutkimus on osoittanut myös toisaalta universaaleja, toisaalta kielikohtaisia normeja puheaktien käytössä. Isoimpia tutkimusprojekteja on ollut ns. *Cross-cultural Speech Act Realisation Project* (CCSARP) (ks. esim. Blum-Kulka ym. 1989), jossa on tutkittu puheaktien tuottamista (kritiikistä ks. esim. Lauranto 2004).

2.2. Välikielen pragmatiikka ja kohteliaisuus

Toisen ja vieraan kielen käyttöä on tutkittu ensisijaisesti puheaktiteorian näkökulmasta. Tällaista tutkimusta kutsutaan välikielen pragmatiikaksi. Välikielen pragmatiikkaan liittyvät tutkimukset käsittelevät paitsi tiettyjen puheaktien omaksumista myös sitä, miten kielenoppijat tuottavat tiettyjä puheakteja.

Monet kohteliaisuutta koskevat empiiriset tutkimukset ovat siis kiinteässä yhteydessä puheaktien tutkimukseen. Alan yksi ydinkysymys on ollut määritellä, miten eri kulttuureissa syntyperäiset kielenkäyttäjät ilmaisevat eri tilanteissa tiettyjä puheakteja. Toinen keskeinen ongelma on liittynyt kohteliaisuustyyppeihin ja -tasoihin, jotka ovat selvästi yhteydessä tiettyihin ilmauksiin. Kolmas näkökulma on ollut se, miten puhujien kielelliset keinot määräytyvät kontekstin eli sosiaalisten ja tilanteisten tekijöiden mukaan. Kielen oppimisen tutkimuksessa kohteliaisuuteen on kiinnitetty huomiota varsinkin 1980-luvun loppupuolelta (ks. esim. Blum-Kulka 1987, Kasper 1990).

Kohteliaisuudella ei tietenkään tarkoiteta pelkästään ihmisten välisten käyttäytymissääntöjen noudattamista. Tällaisten perinteisten käyttäytymisnormien lisäksi kohteliaisuuteen kuuluvat myös kaikki kielessä ilmenevät toiminnot, joilla pyritään välttämään ristiriitoja ja vuorovaikutuksen epäonnistumista. Kielellistä kohteliaisuutta käsittelee esim. Brownin ja Levinsonin analyysi (1987). Tämän suurta huomiota saaneen teorian mukaan lingvistinen kohteliaisuus koostuu niistä kielen ja vuorovaikutuksen keinoista, joiden avulla kielenkäyttäjät ottavat huomioon, pitävät yllä ja suojelevat omia sekä toistensa kasvoja eri sosiaalisissa tilanteissa. Kasvojen käsite taas tarkoittaa puhujan julkista minäkuvaa eli hänen käsitystään sosiaalisesta arvostaan yhteisön jäsenenä. Ihmisten minäkuvalle on kaksi toisiinsa tiukasti liittyvää puolta: puhutaan positiivisista ja negatiivisista kasvoista. Positiivisilla kasvoilla tarkoitetaan ihmisten tarvetta tulla hyväksytyksi ja saada toisilta arvostusta. Negatiivisilla kasvoilla tarkoitetaan taas ihmisten halua suojella omaa toimintavapauttaan. Brownin ja Levinsonin teorian mukaan kohteliaisuus on tapa välttää kasvojen menettämisen uhkaa vuorovaikutuksessa. Kohteliaisuusstrategiat löytyvät Brownin ja Levinsonin (1987: 13) mukaan lähes kaikesta kielenkäytöstä. Kohteliaisuus on siis tämän näkökulman mukaan yleismaailmallinen ilmiö. Ajatus voidaan hyväksyä sillä ehdolla, että sen ilmenemismuodot kuitenkin vaihtelevat riippuen kulttuurista, tilanteesta ja puhujien välisistä sosiaalisista suhteista.¹

¹ Brownin ja Levinsonin käsityksiä on myöhemmin kritisoitu. Scollon ja Scollon (esim. 1983) puhuvat positiivisen ja negatiivisen kohteliaisuuden sijasta solidaarisista (engl. *solidarity politeness strategies*) ja kunnioittavista (engl. *deference politeness strategies*) kohteliaisuusstrategioista.

Kohteliaisuus on mielestäni osa kielitaitoa. Kohtelias viestintä on sellaista, jossa kommunikaation osapuolet eivät menetä kasvojaan. Vuorovaikutuskumppanille osoitetaan hyväksyntää ja häntä kunnioitetaan antamalla hänelle tilaa toimia: toisin sanoen jätetään puhutellulle valinnan-vapautta. Hyväksyntää voidaan osoittaa esimerkiksi antamalla vaikutelma yhteenkuuluvuudesta ja siitä, että keskustelu etenee ristiriidattomasti, yhteisymmärryksessä. Ohjailevissa ilmauksissa käytetään kohteliaisuuskeinoja, koska ilmaukset uhkaavat puhekumppanin kasvoja. Uhan puhuteltavan kasvoille aiheuttaa se, että hänen itsemääräämisoikeuttaan rajoitetaan: pyritään ohjaamaan hänen toimintojaan. Kohteliaisuus ei ole yksilöllinen käsite: kohteliaisuutta rakennetaan aina yhdessä vuorovaikutustilanteessa.

2.3. Oppikirjateksti genrenä

Tässä luvussa käsittelen S2-oppikirjojen sisältämiä dialogeja ja niihin liittyviä tilanteita. Käsittelen myös sitä, miksi on tärkeää tarkastella oppikirjoja juuri puheaktien ja kohteliaisuuden näkökulmasta.

Suomalaisten oppikirjojen kieltä on tutkinut mm. Karvonen (1995). Vaikka hän on tarkastellut lukion biologian ja maantiedon kirjoja, hänen tytkimustuloksensa ovat mielestäni osin sovellettavissa myös suomen kielen oppikirjoihin.

Olen jo muutamassa kohdin painottanut oppikirjan merkitystä kielenoppimisessa. Myös Karvonen (mts. 20–21) korostaa sen valta-asemaa oppimistilanteessa: oppikirja ei ole vain itsestään selvä osa opetusta, vaan se myös ohjaa oppitunnin sekä koko oppimisprosessin kulkua. Oppimistilanteessa toiminnan kohteena ovat siis oppikirja ja teksti. Tästä keskeisestä asemasta johtuu, että oppikirjoihin on tallennettava kaikki se informaatio, joka halutaan välittää oppijoille. S2-oppikirjoissa dialogit ovat useimmissa tapauksissa tekijöidensä laatimia, ei-autenttisia tekstejä, jotka ovat arkipäiväkeskustelujen kirjakielisiä versioita. Toisin sanoen oppimisen kohteena ei ole todellisuus, vaan teksti, joka on tavallaan todellisuuden tulkintaa (vrt. myös mts. 21): tulkinta siitä tilanteesta, jossa dialogin kerrotaan todellisuudessa sukeutuvan. Tästä seikasta johtuu genren ongelmallisuus (ks. myös László 2001).

Yksi olennainen kysymys koskee tekstin sisältöä: välittävätkö dialogit informaatiota pelkästään kielestä vai ehkä myös autenttisesta kielenkäyttötilanteesta, toisin sanoen siitä, miten kieltä eri konteksteissa käytetään. Toinen näkökulma, josta oppikirjadialogit ovat kiinnostavia, on seuraava toteamus: jokainen teksti on dialogia muiden tekstien kanssa (ks. Karvonen 1995: 24, Shore 1997: 155). Kun omaksutaan tämä ajattelutapa, omaksutaan myös sellainen tarkastelutapa, jonka mukaan kielenkäyttö on aina sosiaalista toimintaa. Jos puhutaan sosiaalisesta toiminnasta eli

vuorovaikutuksesta tekstin yhteydessä, voidaan lähteä liikkeelle systeemifunktionaalisen teorian kenttä-rooli-asu-kolmikosta (ks. Halliday & Hasan 1989, Halliday 1994: 36), jossa roolin käsite koskee vuorovaikutukseen osallistuvien eli puhujan/kirjoittajan ja vastaanottajan suhteita. Tiettyjen tekstien – esimerkiksi juuri oppikirjadialogien – yhteydessä on mielestäni kuitenkin syytä puhua kahdenlaisesta suhteesta tai – jos halutaan – vuorovaikutuksesta. Mielestäni on tärkeä erottaa vuorovaikutus tekstin sisällä ja tekstin – tai tekstin kirjoittajan/tekijän – ja vastaanottajan välillä (vrt. myös Shore 1997: 157; ks. myös Kovács tulossa). Oppikirjadialogeissa interpersonaaliset suhteet tekstin sisällä ovat – vaikka tietoa keskustelun osallistujista ei aina ole pantu ilmi – ainakin useimmissa tapauksissa selvät. Suhde tekijän ja vastaanottajan välillä on myös ilmeinen: oppikirjan tekijä välittää informaatiota, lukija ottaa sitä vastaan. Toisaalta suhde on kuitenkin problemaattinen siinä mielessä, että vaikka puhutaankin vuorovaikutuksesta, jonka pitäisi olla *per se* kaksisuuntainen, oppikirjateksti on aina yksisuuntainen viesti. Sen keskeinen ominaisuushan on, että se on kirjoitettua kieltä: se tarkoittaa sitä, että se on eri tavalla riippuvainen ajasta ja paikasta kuin kasvokkaisdialogi. Voidaan sanoa Karvosen (1995: 24) mukaan, että oppikirjateksti keskustelee oppijan aikaisempien tietojen kanssa, mutta on kuitenkin itsestään selvää, ettei ole kyse kaksisuuntaisesta interpersonaalisten suhteiden rakentamisesta – niin kuin kirjoitetussa diskurssissa tavallisestikaan.

Tekstianalyysissä oppikirjateksteihin liittyvää ongelmaa voidaan lähestyä vähän toisesta perspektiivistä: siitä, että jokainen teksti kuuluu joko puhuttuun tai kirjoitettuun koodiin (Shore 2002). Jos kuitenkin otetaan huomioon esimerkiksi ensimmäisen ja toisen persoonan pronominiin (puheaktipronominiin) käyttö näissä kahdessa koodissa, niin saadaan pian selville, että on myös tekstilajeja, jotka eivät tässä suhteessa kuulu kumpaankaan koodiin. Puheaktipronominiin tällaista hyvin erilaista käyttöä voidaan huomata esimerkiksi lastenohjelmissa tai S2-oppikirjoissa.² Hasan (Halliday & Hasan 1989) on tutkinut myös niin sanottuja valegenrejä (ks. tästä myös László 2001 ja Kovács tulossa). Hän otti esimerkikseen kosmetiikkatuotteen mainoksen, joka näyttää tavalliselta ystävien väliseltä kirjeeltä, niinpä se on vaikea luokitella joko edellisen tai jälkimmäisen genren edustajaksi. Ylempänä sanotun perusteella voidaan mielestäni myös oppikirjadialogia pitää valegenreinä. Se ei nimittäin kuulu puhutun koodin arkipäiväkeskusteluihin, koska se on kirjoitettua kieltä ja myös tekstin muut piirteet eroavat tavallisen keskustelun yleisistä piirteistä. Sitä ei myöskään

² Puheaktipronominiin käyttöä koskeva perusteellinen tutkimus puuttuu vielä, aiheesta enemmän ks. kuitenkin Shore 2002.

voida pitää sanan suppeassa merkityksessä oppikirjatekstinä, kun sen tavoitteena on kuvata tilanteita, joissa käytetään tavallisesti puhuttua kieltä.

Tekstianalyysin menetelmällä oppikirjoja on tähän saakka tutkittu vain vähän (ks. kuitenkin esim. myös Kovács tulossa). Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tehdä tällaista analyysiä. Yllä esitettyä pidän kuitenkin erittäin olennaisena: lingvistinen käyttäytyminen – kuten myös ei-lingvistinen käyttäytyminen – riippuu aina kontekstista. Niinpä myös yksittäisten kieliopillisten muotojen käsittely on järjetöntä, jos ei tarkastella sitä tilannekontekstia, jossa ne esiintyvät. Toisin sanoen ymmärtääksemme kieliopillisten muotojen ja rakenteiden käyttöfunktiot meillä täytyy olla tarkka käsitys siitä, missä tietyssä tekstilajissa eli genressä ne esiintyvät.

3. Lopuksi

Kuten alussa totesin, toisen ja vieraan kielen opettamisen tärkeimpiä tavoitteita on kehittää oppijoiden kommunikatiivista sekä pragmaattista kompetenssia. Kielen opettamisen tehokkuuden parantamiseen tarvitaan paljon tutkimusta lingvistiikan eri aloilta. Luulen, että oppikirjojen tarkasteleminen ja tutkimustulosten käyttöön soveltaminen auttaisi suomi vieraana kielenä -opettajia yllä mainitun tavoitteen saavuttamisessa.

Lähteet

- Austin, J. L. 1980 [1962]. *How to do Things with Words*. Oxford University Press, Oxford.
- Bándli, Judit & Maróti Orsolya 2003. Kultúra és nyelvi viselkedés. Japán diákok kérései és visszautasítási stratégiái magyar nyelven. *Hungarológiai évkönyv* 4, s. 137–152.
- Beczner, Barbara 2004. *Puheaktit, kohteliaisuus ja toimintaan kehottaminen suomessa vieraana kielenä*. Pro gradu -tutkielma. Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszék, Budapest.
- Beczner, Barbara tulossa. *Puheaktit oppikirjoissa*. Esitelmä Kielioppi ja konteksti -konferenssissa, Budapest, 5–7.4.2004.
- Blum-Kulka, Shoshana 1987. Indirectness and Politeness in Requests: Same or Different? *Journal of Pragmatics* 11, s. 131–146.
- Blum-Kulka, Shoshana, Juliane House & Gabriele Kasper (toim.) 1989. *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies*. NJ: Ablex, Norwood.

- Brown, Penelope & Stephen C. Levinson 1987. *Politeness: Some Universals of Language Usage*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Cohen, Andrew D. 1996. Speech acts. Teoksessa McKay, Lee, Sandra & Nancy H. Hornberger (toim.), *Sociolinguistics and Language Teaching*, s. 383–420. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gumperz, John 1982. *Discourse strategies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Günthner, Susanne 1989. German-Chinese Interactions. Differences in Contextualization Conventions and Resulting Miscommunication. *Pragmatics* 3:3, s. 283–304.
- Haapala, Johanna P. H. 2003. *Anteeksi, voitteko puhua hitaasti vai ole sinä hiljaa mies? Kohteliaisuus suomi toisena kielenä -oppikirjojen dialogien direktiiveissä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Halliday, M. A. K. 1978. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. Arnold, London.
- Halliday, M. A. K. 1994². *An Introduction to Functional Grammar*. Arnold, London.
- Halliday M. A. K. & Ruqaiya Hasan 1989. *Language, context and text: aspects of language in a social semiotic perspective*. Oxford University Press, Oxford.
- Karvonen, Pirjo 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. SKST 632. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kasper, Gabriele 1990. Linguistic Politeness: Current Research Issues. *Journal of Pragmatics* 14, s. 193–218.
- Kovács, Eszter tulossa. *Opetusteksti tekstilajina*. Pro gradu -tutkielma. Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszék, Budapest.
- Lauranto, Yrjö 2004. Puheen jaksotus, intonaatio ja välikielen pragmatiikan jäljitely puhe. Teoksessa Strasszer, Boglárka & Anneli Brown (toim.), *Prosodia ja suomi toisena kielenä*. Kakkoskieli 5. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Lauranto, Yrjö tulossa. *Imperatiivi, käsky, direktiivi. Toimintaan kehittämisen syntaksia suomessa ensi ja toisena kielenä*. Käsikirjoitus. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- László, Gábor 2001. *Vaihtokauppaa kielellä: lausemodus- ja puhefunktiovalinnat suomalaisissa matkasesiteteksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszék, Budapest.
- Lyons, John 1977. *Semantics*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Nwoye, Onuigbo G. 1992. Linguistic politeness and socio-cultural variation of the notion of face. *Journal of Pragmatics* 18, s. 309–328.
- Scarrella, Robin 1992. *Interethnic Conversation and Second Language Acquisition: Discourse Accent Revisited*. John Benjamins, Amsterdam, s. 109–137.
- Scollon, Ron & Suzanne B. K. Scollon 1983. Face in Interethnic Communication. Teoksessa Richards, Jack C. & Richard W. Schmidt (toim.), *Language and Communication*, s. 156–188. Longman, London.
- Searle, John R. 1985 [1969]. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Searle, John R. 1979. A taxonomy of illocutionary acts. Teoksessa Searle, John R., *Expression and meaning*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 1–29.
- Shore, Susanna 1992. *Aspects of a Systemic-Functional Grammar of Finnish*. Ph.D. Thesis. School of English and Linguistics, Macquarie University, Sydney.
- Shore, Susanna 1997. On interpersonal meanings in translation. Teoksessa Korimo-Girod, N. (toim.), *Kontrastiivinen tarkastelu kääntäjän apuna*, s. 153–168. Publications du Département des Langues Romanes 12. Université de Helsinki.
- Shore, Susanna 2002. *Tekstianalyysi*. Opetusmoniste. Budapestin yliopiston fennougristiikan laitos.